

ΙΔΡΥΜΑ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΚΗΤΑ

*Λουδινιώτικες Παραφινάδες
στο Λεσκοβίκι*

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2018

Ο Δημήτριος Γ. Κή-
τας γεννήθηκε στην
Κόνιτσα Ιωαννίνων
το 1923. Τελείωσε το
Γυμνάσιο της Ζωσι-
μαίας Σχολής Ιωαν-
νίνων το 1943. Ταυ-
τόχρονα εντάχθηκε

στις Εθνικές Ομάδες Ελλήνων ανταρτών,
Ε.Δ.Ε.Σ., και έκανε την εγγραφή του στην
Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθη-
νών. Το 1953 εγκαταστάθηκε στην Κόνι-
τσα όπου διορίστηκε Σχολίατρος και Ια-
τρός στο Νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ.

Το 1957 παντρεύτηκε και μετατέθηκε στην
Εκπαιδευτική Περιφέρεια Ζαγορίου - Με-
τσόβου με έδρα τα Ιωάννινα. Τον Οκτώ-
βριο του 1958 έως τον Οκτώβριο του 1959
εφοίτησε στην Υγειονομική Σχολή Αθηνών
και απέκτησε τον τίτλο του Υγειονολόγου
Ιατρού. Παράλληλα προήχθη σε υγειονομι-
κό Επιθεωρητή Σχολίατρο και τοποθετήθη-
κε στην Η' Γενική Περιφέρεια Σχολιατρι-
κής Υπηρεσίας Ηπείρου - Λευκάδας και
Κερκύρας με έδρα τα Ιωάννινα. Το 1986
το Υπουργείο Υγείας τον μετέταξε στον
κλάδο των Υγειονολόγων Ιατρών και τοπο-
θετήθηκε στη Διεύθυνση Υγείας Πρόνοιας
της Νομαρχίας Ιωαννίνων.

Παντρεύτηκε με τη Φλωρεντία το γένος
Σωτηριάδη Επαμεινώντα. Απέκτησαν δύο
παιδιά, τη Μαρίνα και το Γιώργο. Είναι
και τα δύο γιατροί, πολύ υπεύθυνοι, προι-
κισμένοι και ωφέλιμοι στην κοινωνία.

Έκλεισε ήδη τα 95 χρόνια ζωής.

Υπήρξε τοπικός Έφορος Προσκόπων Κο-
νίτσης, μέλος της Αθλητιατρικής Εταιρεί-
ας, της Ηπειρωτικής Φιλεκπαιδευτικής
Εταιρείας του Ιδρύματος Βορειοηπειρω-
τικών Ερευνών και Πρόεδρος του Ε.Ε.Σ.
Ιωαννίνων. Στήριξε επί 9 χρόνια, χωρίς
καμμία αμοιβή, τις Υγειονομικές και Ια-
τρικές ανάγκες του Πανεπιστημίου Ιωαν-
νίνων από της ιδρύσεώς του το 1964.

Από τη συνταξιοδότησή του μέχρι σήμερα
ζει στην πόλη των Ιωαννίνων και χαίρεται
τα παιδιά και εγγόνια του.

ΙΔΡΥΜΑ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΚΗΤΑ

ΣΟΥΛΙΩΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΦΥΛΑΔΕΣ ΣΤΟ ΛΕΣΚΟΒΙΚΙ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Γυρίστε σελίδα ζωής στα μικρά
και μετέωρα βήματα του χρόνου
και σημαδέψτε κάθε στιγμή
με τη γοητεία της αλήθειας που δαμάζει
την ατίδαση πλευρά της ζωής.

Γκαίτε

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 59418 ΚΟΝ

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 12-2-2019

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 949.65 ΚΗΤ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2018

© Δημήτριος Γ. Κήτας
28ης Οκτωβρίου 6, 454 44 - Ιωάννινα
Τηλ. 6949559421

ΕΚΔΟΣΗ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Κουγκίου 1Α - Ιωάννινα - τηλ. 26510 27496
e-mail: iveioannina@gmail.com

Φωτογραφία εξωφύλλου: Το Λεσκοβίκι, φωτ. δεκαετία 1900.

Αφιέρωμα
στη μνήμη των προγόνων
και στη μνήμη αυτών που με γέννησαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στη Β' έκδοση.....	9
Προλογικά	11
Εισαγωγή	13
Χάρτης Ενιαίας Ηπείρου	14
Ηπειρωτική Ευποιΐα	15
 Α'	
Προγονικές ρίζες - Δερόπολη	17
Μετανάστευση στην Κιάφα Σουλίου.....	24
Χάρτης Σουλιώτικης Συμπολιτείας	25
Ο Αλή πασάς Ιωαννίνων και ο χαλασμός του Γιώργου Νίκα.....	28
Ο Παντελή Νίκας - Σουλιώτης.....	32
Ο Γεωργάκης Σουλιώτης και ο απρόσμενος θάνατός του.....	36
Η θεία Κωνσταντινιά και ο Χρήστος Γεωργάκης - Σουλιώτης	41
Η μετονομασία του Χρήστου σε Κήτα	47
Το αρχοντιλίκι του Κήτα στο Λεσκοβίκι.....	52
 Β'	
Το Λεσκοβίκι, οι Σουλιώτες και ο Δεσπότης Βελλάς και Κονίτσης ...	59
Οι Σουλιώτες	62
Αναγέννηση της φάρας του Κήτα Γεωργάκη Σουλιώτη	68
Οικονομική ανόρθωση - Η φλόγα του ξεσηκωμού.....	80
Ο Δεσπότης.....	84
Η απελευθέρωση της Ηπείρου - Η Διχοτόμηση και οι αγώνες των Βορειοηπειρωτών.....	90
Ο Διάδοχος Γεώργιος στο Λεσκοβίκι.....	99
Η σκηνοθεσία της διχοτόμησης.....	102
Αντιδράσεις, κήρυξη της Αυτονομίας στη Β. Ήπειρο.....	108
Η αντίσταση των Λεσκοβικινών - Επανάκτηση της Κορυτσάς	115
Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918) - Καταπίεση των Κηταίων στο Λεσκοβίκι	128
Συνοψίζοντας	133

Γ	
Από το Λεσκοβίκι στην Κόνιτσα.....	141
Υπόμνηση	144
Τα πρώτα μου χρόνια στην Κόνιτσα.....	146
Λίγα από τα έθιμα και τις γιορτές της Κόνιτσας.....	157
Η Κόνιτσα και οι ομορφιές της.....	168
Αντιζηλίες και κατατρεγμοί κατά της οικογένειας Γ. Κήτα.....	177
Μαθητής στο Γυμνάσιο Πωγωνιανής – Κατάληψη της Αλβανίας από τους Ιταλούς – Η αντίδραση των Βορειοηπειρωτών	178
Η επίθεση των Ιταλών κατά της Ελλάδος	181
Η αντεπίθεση των Ελλήνων	188
Η σκευωρία σε βάρος του πατέρα και των αδερφών μου.....	191
Επίθεση των Γερμανών - Επιστροφή των δικών μου	195
Μαθητής στα Γιάννενα – Εθνική αντίσταση – Άλλες Δραστηριότητες.	198
Η δολοφονία του Αντώνη Κήτα και οι απόπειρες κατά των Κηταίων στην Κόνιτσα	202
Η εθνική δράση κατά την κατοχή.....	207
Δ	
Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδων.....	217
Σπουδές – σταδιοδρομία.....	226
Η οικογένειά μου.....	253
Ε	
Τα αδέρφια μου, Οι αδερφές μου	259
ΣΤ	
Η φάρα του Θύμιου Κάλλου (το σόι της μητέρας μου).....	297
Συγγενείς της διασποράς.....	304
Ευχαριστήρια	305
ΠΙΝΑΚΑΣ Ι: Μορφωτική κατάρτιση της β' και γ' γενιάς της φάρας Κήτα Γιωργάκη.....	306
ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ: Μορφωτική κατάρτιση της β' και γ' γενιάς της φάρας Θύμιου Κάλλου	307
Παρουσιάσεις του βιβλίου	308
Έγγραψαν για το βιβλίο	314
Συνοπτική Βιβλιογραφία	322

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ο Δημήτρης Κήτας, με ρίζες από το Λεσκοβίκι της Βορείου Ηπείρου, υπήρξε βασικό στέλεχος του Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών και κατά διαστήματα ταμίας του Διοικητικού Συμβουλίου.

Το 2013 κυκλοφόρησε το βιβλίο του «*Σουλιώτικες Παραφυάδες στο Λεσκοβίκι*», στο οποίο καταγράφεται η σουλιώτικη καταγωγή της οικογένειας των Κηταίων.

Το βιβλίο εξαντλήθηκε πολύ σύντομα και ο Δημήτρης Κήτας αποφάσισε την επανέκδοσή του. Σε μια συζήτηση που είχαμε στο σπίτι του έριξε την ιδέα, λόγω της φύσεως του περιεχομένου, η Β' έκδοση να ενταχθεί στις εκδόσεις του Ιδρύματος. Η επιθυμία του συζητήθηκε στο Δ.Σ. του Ιδρύματος και η ιδέα υιοθετήθηκε, αφού, μάλιστα ο ίδιος καλύπτει τη δαπάνη της έκδοσης. Δεδομένου ότι στις 300 σελίδες του βιβλίου, με αφητηρία την περειακή ζωή των Κηταίων και την εγκατάστασή τους στο Λεσκοβίκι, γίνεται λόγος γενικότερα για την απελευθέρωση της Ηπείρου, τη διχοτόμησή της, τους αγώνες των Βορειοηπειρωτών για αυτονομία, για τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο και την απελευθέρωση των Βορειοηπειρωτικών περιοχών, το Δ.Σ. ομόφωνα αποφάσισε να ενταχθεί η επανεκτύπωση στις εκδόσεις του I.B.E.

Άλλωστε το I.B.E. φορέας πνευματικός και πολιτιστικός που ασχολείται με θέματα που αφορούν τον Βορειοηπειρωτικό χώρο, έχει ηθική υποχρέωση να προβαίνει σε τέτοιες εκδόσεις, που έχουν για περιεχόμενο την ιστορία και εθνογραφία και γενικά για τη ζωή των ελληνικών πληθυσμών που επιβιώνουν στην προγονική τους γη. Επομένως, για πολλούς λόγους το I.B.E. θεωρεί τιμή του να συμπεριλάβει στις εκδόσεις του το πόνημα του Δημήτρη Κήτα. Σε μια εποχή που η σύγχυση και η απειλή επικρέμαται πάνω από τους ελληνικούς πληθυσμούς της Βορείου Ηπείρου, βιβλία όπως το παρόν που καταγράφουν στοιχεία της εθνικής μας κληρονομιάς, που ενδυναμώνουν την πολιτιστική γνωριμία με τον τόπο και καταρρίπτουν την αυξανόμενη προπαγάνδα των γειτόνων μας, είναι και ευπρόσδεκτα και αναγκαία.

Το I.B.E. εντάσσοντας το βιβλίο στις εκδόσεις του απευθύνει θερμά συγχαρητήρια στον Δημήτρη Κήτα για την υπομονή του και τους πολύχρονους μόχθους που κατέβαλλε για τη συγκέντρωση, αξιολόγηση και αξιοποίηση του πλούσιου υλικού.

Χωρίς να είναι ειδικός της ιστορικής έρευνας, όπως ο ίδιος το ομολογεί, έσκυψε με υπομονή, με σεβασμό και αγάπη και συμμαζέψε τα κομμάτια της αρχοντικής οικογένειας των Κηταίων, καλύπτοντας ένα κενό, σχετικό με τις περιπέτειες όλων των βορειοηπειρωτών και τις συνεχείς μετακινήσεις από τόπο σε τόπο. Με μεθοδικότητα και διορατικότητα προσπαθεί να κατανοήσει το ταξίδι των προγόνων του.

Στο πόνημα συναντιέται η αφήγηση με την ιστορία καλύπτοντας ένα μεγάλο χρονικό διάστημα για πρόσωπα και γεγονότα που αφηγείται.

Μέσα από τις αναζητήσεις και τα προσωπικά βιώματα αναπαριστά έναν κόσμο που έφυγε, αλλά που παραμένει στη μνήμη ζωντανός.

Αναστοχάζεται ένα παρελθόν που τον ξεκουράζει και τον ανανεώνει.

Γράφει καταληκτικά στον πρόλογο στην Α΄ έκδοση ο Μιχάλης Παντούλας: «Ο Δημήτρης Κήτας δεν είχε το άγχος να καταγραφεί ως συγγραφέας. Του περίσσευε, άλλωστε, η καθολική εκτίμηση της κοινωνίας και η έκδηλη αγάπη των δικών του ανθρώπων. Για τούτο το πόνημά του είναι πρωτίστως κατάθεση ψυχής, διάλογος γενεών, εγχειρίδιο πατριδογνωσίας, σπουδαία παρακαταθήκη στους απογόνους του και στις μελλοντικές γενιές των Ηπειρωτών». Αυτό είναι το καταστάλαγμα της δημιουργικής πορείας του Δημήτρη Κήτα, η κατακλείδα μιας αδιάκοπης προσφοράς στην κοινωνία και μιας πολυκύμαντης και καταξιωμένης ζωής.

Γράφει ο ίδιος εισαγωγικά: «Είναι καθήκον ν' αφήνεις υποθήκη στους απογόνους, ιστορικές αλήθειες και μερικά απ' όσα ο ίδιος έζησε και κράτησε έντονα στη μνήμη του και αναπολώντας τα να τα καταγράφεις με τη λήξη του βίου σου». Από όσα έζησε και κράτησε στη μνήμη του τα κατέλιπε, σημαντική κληρονομιά, στους απογόνους.

Ενενηνταπεντάχρονος σήμερα, σεβαστός πρεσβύτης, γιατρός Δημήτρης Κήτας, ενθουσιάζεται όταν καταπιάνεται με προγονικά θέματα, γεγονός ότι τα γηρατειά έχουν τη γοητεία της ωριμότητας. Στο πνευματικό του έργο έβαλε την αγάπη, το μεράκι, κατασταλαγμένες επιλογές και έκανε πραγματικότητα το όραμά του: ανέστησε την προγονική του οικογένεια, τις σουλιώτικες φάρες του Λεσκοβικίου και έφερε στο φως γεγονότα και καταστάσεις ταραγμένων εποχών, που επαναπροσδιόρισαν τις προτεραιότητες και έδωσαν ώθηση, με υπευθυνότητα, στα κενά που δημιουργήθηκαν για θέματα κατεξοχήν εθνικά!

Νικόλαος Υφαντής

Πρόεδρος

του Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών

Χειμώνας 2018

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Με το Δημήτρη Κήτα γνωρίστηκα προσωπικά πριν από λίγους μήνες. Αφορμή ένα ταξίδι στο Λεσκοβίκι στις αρχές του περσινού καλοκαιριού. Επισκέφθηκα τότε την όμορφη αυτή κωμόπολη, αντικρινή της Κόνιτσας, ψάχνοντας στοιχεία για τους Σουλιώτες, που βρέθηκαν σε αυτή την περιοχή από τα χρόνια του Αλή πασά.

Στους ανθρώπους που πρωτοσυνάντησα στην πλατεία του Λεσκοβικίου φανέρωσα το λόγο της επίσκεψής μου. Νόμιζα ότι θα μου έπαιρνε καιρό να διαλύσω την καχυποψία τους, καθώς κανείς τους δεν με γνώριζε. Κατάλαβα το λάθος μου όταν εκείνοι άρχισαν να μου ονοματίζουν μία-μία τις σουλιώτικες οικογένειες, να μου μιλούν για την πρώτη εγκατάστασή τους στο Μελεσίφι, τους τάφους των προγόνων τους, τις εκκλησίες τους την Άι Σωτήρα και την Αγία Τριάδα, να μου διηγούνται τα παθήματα και τις προκοπές τους, τα περασμένα και τα τωρινά. Η εμπιστοσύνη που μου έδειξαν με συγκίνησε κι έταξα στον εαυτό μου να μη σταματήσω αυτό το ταξίδι.

Από την πρώτη στιγμή ήξερα ότι ο δρόμος δεν ήταν εύκολος. Στις αποσκευές μου είχα μόνο μερικές σκόρπιες πληροφορίες, στις οποίες προστέθηκαν και οι προφορικές μαρτυρίες των Λεσκοβικιωτών. Τίποτε πέραν αυτού. Και καθώς η βιβλιογραφία ήταν σχεδόν ανύπαρκτη θεώρησα σωστό να αρχίσω την έρευνα από τους απογόνους αυτών των οικογενειών. Έτσι έφτασα στο Δημήτρη Κήτα. Τη σουλιώτικη καταγωγή της αρχοντικής οικογένειας των Κηταίων την πληροφορήθηκα στο Λεσκοβίκι εκείνη την ημέρα.

Το τηλέφωνο δεν άργησε να γίνει, μαζί και η παράκληση για συνάντηση. «Σε περιμένω να τα πούμε από κοντά. Έχουμε να πούμε πολλά κι αυτό δεν γίνεται απ' το τηλέφωνο» ήταν η απάντησή του. Συμφώνησα και την άλλη κιόλας ημέρα με καλοδέχτηκε σπίτι του. Τις ερωτήσεις τις είχα έτοιμες. Στο χέρι κρατούσα το σημειωματάριο για την καταγραφή των απαντήσεων. Αντί αυτού βρέθηκα έκπληκτος μπροστά σε μία ολοκληρωμένη εργασία του Δημήτρη Κήτα σχετική με το θέμα της συνάντησής μας. Τη φυλλομέτρησα στα γρήγορα με έκδηλο το ενδιαφέρον μου για το περιεχόμενό της. Κατάλαβα αμέσως ότι το υλικό που είχα μπροστά μου αποτυπωμένο σε κείμενο προϋπέθετε χρόνο και κόπο και πάνω απ' όλα περίσσεια αγάπης.

Στις σελίδες φυλάσσονταν με σεβασμό η μνήμη και η παράδοση της οικογένειας των Κηταίων, η διαδρομή της στο χρόνο από τα μέσα του 18ου αι. έως σήμερα, βεβαιωμένη με γραπτά στοιχεία και μαρτυρίες, παράλληλα ιστορικά γεγονότα μαζί με τα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν σε αυτά, η ζωή των απλών ανθρώπων της περιοχής και τα προσωπικά βιώματα του Δημήτρη Κήτα. Το φωτογραφικό υλικό που συνόδευε το κείμενο ήταν σπάνιο, καθώς ξεκινούσε από τα τέλη του 19ου αιώνα. Σούλι, Λεσκοβίκι, Κόνιτσα τα βασικά σημεία αναφοράς, Ιστορία, παράδοση, πολιτισμός. Πλούτος απίστευτος.

Η κουβέντα τράβηξε μακριά. Έφυγα από το σπίτι του Δημήτρη Κήτα αργά το βράδυ. Το αντίγραφο που του ζήτησα για μελέτη μου το εμπιστεύτηκε με ευχαρίστηση. Εκείνη τη νύχτα είναι ζήτημα αν κοιμήθηκα δυο-τρεις ώρες. Στην επόμενη συνάντηση επέμεινα φορτικά ότι η εργασία αυτή δεν έπρεπε να μείνει φυλαγμένη στο συρτάρι του γραφείου του, αλλά να τυπωθεί σε βιβλίο. Είχε αναστολές, που ευτυχώς παρακάμφθηκαν στην πορεία. Αισθάνομαι χαρούμενος για την εξέλιξη. Ξέρω καλά ότι πολλές από τις σελίδες αυτού του βιβλίου θα εμπλουτίσουν την τοπική μας ιστορία. Οφειλόμενο χρέος του Δημήτρη Κήτα στους προγόνους του, στις σουλιώτικες φάρες του Λεσκοβικιού, στους Κονιτσιώτες συμπατριώτες του. Την αφειδώλευτη αγάπη και το πάθος του γι' αυτούς τους σημαντικούς τόπους και τους ωραίους ανθρώπους που ζουν εκεί τα ένοιωσα ο ίδιος, όταν πριν από λίγο καιρό επισκεφθήκαμε μαζί το Λεσκοβίκι και την Κόνιτσα.

Ο Δημήτρης Κήτας ολοκλήρωσε τη συγγραφή του βιβλίου «Σουλιώτικες παραφυάδες στο Λεσκοβίκι» κλείνοντας την ένατη δεκαετία της ζωής του. Δεν είχε προς τούτο το άγχος να καταγραφεί ως συγγραφέας. Του περίσσευε, άλλωστε, η καθολική εκτίμηση της κοινωνίας και η έκδηλη αγάπη των δικών του ανθρώπων. Για τούτο και το πόνημά του είναι πρωτίστως κατάθεση ψυχής, διάλογος γενεών, εγχειρίδιο πατριδογνωσίας, σπουδαία παρακαταθήκη στους απογόνους του και στις μελλοντικές γενιές των Ηπειρωτών. Τον ευχαριστώ από καρδιάς γιατί μου εμπιστεύτηκε το προλόγισμά του.

Μιχαήλ Χρ. Παντούλας
Φιλολόγος

(έγραφα στις 26.10.2012, εορτή του Αγ. Δημητρίου)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ήπειρος είναι μία και η αυτή χώρα. Εκτείνεται από τον Αμβρακικό κόλπο ως τον Γενούσο ποταμό προς τα βόρεια και από τις οροσειρές της Πίνδου ως το Ιόνιο Πέλαγος και την Αδριατική Θάλασσα προς τα δυτικά. Έτσι την ορίζουν οι Έλληνες ιστορικοί της αρχαιότητας. Ο Στράβων, ο Πολύβιος, ο Θουκυδίδης, ο Πλύνιος κ.α.

Είναι η άπειρη χώρα, η οποία, εδώ και χιλιάδες χρόνια, αποτελεί τον θεματοφύλακα του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, των ιερών και των οσίων της ελληνοβυζαντινής ορθοδοξίας και τον προμαχώνα της Ρωμιοσύνης. Είναι η εύανδρη γη, όπου γεννήθηκαν και κατέφυγαν, διατηρήθηκαν και αντρώθηκαν στιβαρά βλαστάρια του Ελληνισμού, πλούσια σε πολιτισμό, μόρφωση και ανθρωπιά και γενναία σε θυσίες, φιλοπατρία, φιλοπονία, αγάπη και ευποιία. Είναι το ιστορικό βάθρο της αρχέγονης ελληνικής χερσονήσου.

Αψευδείς μαρτυρίες όλων αυτών αποτελούν το Μαντείο και το Θέατρο της Δωδώνης, το Νεκρομαντείο του Αχέροντα, το Θέατρο και τα άλλα μνημεία του Βουθρωτού, τα διάσπαρτα αρχαία αγάλματα, οι αναρίθμητοι αμφορείς και κρατήρες, τα αρχαία χρυσά, αργυρά και χάλκινα νομίσματα, τα ονόματα πόλεων και ανθρώπων, τα τοπωνύμια, τα φυσικά ορεινά καταφύγια, τα αλλεπάλληλα κάστρα και μοναστήρια, οι αναρίθμητες χριστιανικές εκκλησίες, που κατά καιρούς έκτισαν και χρησιμοποίησαν οι άρχοντες του Βυζαντίου και του Δεσποτάτου της Ηπείρου.

Είναι οι επώνυμοι και ανώνυμοι φρουροί του Ελληνισμού και της Χριστιανοσύνης, που θυσιάσαν τη ζωή τους για λευτεριά κι ανθρωπιά. Τέλος, είναι οι μεγάλοι και οι μικροί, επώνυμοι και ανώνυμοι Εθνικοί μας Ευεργέτες, που λάμπρυναν με τις πράξεις τους το πανελλήνιο ανά τον κόσμο.

Από καταβολής η γενιά μας ανήκει πνευματικά, ψυχικά, συνειδητά στο Ελληνικό Έθνος. Δεν είμαι ιστορικός, ούτε καν ιστοριοδίφης. Ούτε πλάθω μύθους. Διάβασα και διαβάζω και όπως είναι φυσικό σταχυολογώ όσα μ' ενδιαφέρουν. Τα γραπτά μου αναφέρονται σε ιστορικές αναδιφήσεις ατόμων από την προγονική μου φύτρα και σε γεγονότα, που ο ίδιος βίωσα. Γοητευτικές οι σκέψεις του Γκαίτε, μαγευτικά σε γυρίζουν σε αναμνήσεις του παρελθόντος. Τίποτε δεν είναι μάταιο. Αντίθετα, όταν θέλεις μπορείς να βρίσκεις χρόνο και κουράγιο να αναπαράγεις κάθε αληθινό και ωφέλιμο. Είναι καθήκον ν' αφήνεις υποθήκη στους απογόνους ιστορικές αλήθειες και μερικά απ' όσα ο ίδιος έζησες και κράτησες έντονα στη μνήμη σου και αναπολώντας τα να τα καταγράφεις με τη λήξη του βίου σου.

Δημήτριος Γ. Κήτας

«Ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν ΕΓΝΑΤΙΑ ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν, ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ Ἑπειρωτικὰ Ἔθνη κλιζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τῶν Ἰλλυριῶν».

Στράβων

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΥΠΟΙΪΑ ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Α' Από την Βόρειο Ήπειρο

1. Αρσάκης Απόστολος, από Χοτάχοβον - Πρεμετής (1792-1874)
2. Αβραμίδης Αναστάσιος Λιάκτσε, από Κορυτσάν - Βορείου Ηπείρου (Δωρεά 1886)
3. Αδάμ Θωμάς του Αναστασίου, από Κορυτσάν - Βορείου Ηπείρου (1847-1895)
4. Αδάμ Γεώργιος του Αναστασίου, από Κορυτσάν - Βορείου Ηπείρου (1853- 1896)
5. Βρέτης Θεόδωρος, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (Δωρεά 1750)
6. Βρέτης Κωνσταντίνος, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (Δωρεά 1750)
7. Γκόρκης Αλέξιος του Α., από Αργυροκάστρον - Βορείου Ηπείρου (Διαθήκες 1911,1913)
8. Δήμας Ιωάννης του Σπυρίδωνος, από Ηρωτόκον Χειμάρραν (πέθανε 1905)
9. Ζάππας Ευάγγελος του Βασιλείου, από Λάμποβον - Αργυροκάστρου (1800-1865)
10. Ζάππας Κωνσταντίνος του Χρήστου, από Λάμποβον - Αργυροκάστρου (1812-1892)
11. Ζωγράφος Χρηστάκης του Βίκτωρος, από Κεστοράτι - Αργυροκάστρου (1820-1896)
12. Ζωγράφος Γεώργιος του Χρηστάκη, από Κεστοράτι - Αργυροκάστρου, Πρόεδρος Αυτονόμου Ηπείρου
13. Ζέρβας Δημήτριος του Ελευθερίου, από Σέλτσι - Αργυροκάστρου (Διαθήκη 1917)
14. Ζωτίδης (γέρων), από Αργυροκάστρον - Βορείου Ήπείρου
15. Θεοδώρου Ναούμ, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (Δωρεά 1750)
16. Κωνσταντίνου Χρήστος, από Αργυροκάστρον - Βορείου Ήπείρου (Διαθήκη 1778)
17. Κάλλιος Απόστολος του Ιωάννου, από Δερβιτσάνη - Δροπόλεως (Διαθήκη 1856)
18. Καζαντζής Αναστάσιος, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (Διαθήκη 1840)
19. Κιοπέκας Μιχαήλ, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (Διαθήκη 1845)
20. Κώτσιος ή Κώτσης Λουκάς του Α., από Λάμποβον - Αργυροκάστρου (1819-1894)
21. Κουρεμένος Βασίλειος του Μάρκου, από Βουλιαράτι - Δροπόλεως (1879-1955)
22. Καποδίστριας Ιωάννης, από μητέρα Αργυροκαστρίτισσα
23. Λάππας Γεώργιος, από Δρόβιανη - Δελβίνου
24. Λάππας Αθανάσιος, από Δρόβιανη - Δελβίνου
25. Λάππας Δημήτριος του Γεωργίου, από Δρόβιανη - Δελβίνου
26. Λάππας Κυριάκος, από Δρόβιανη - Δελβίνου
27. Λάππας Σταύρος, από Δρόβιανη - Δελβίνου
28. Λάππας Εύθύμιος, από Δρόβιανη - Δελβίνου
29. Λάππας Κυριάκος του Εύθυμιού, από Δρόβιανη - Δελβίνου
30. Μπάγκας Ιωάννης, από Κορυτσάν - Βορείου Ήπείρου (1814-1895)
31. Μπάλλος Παντελής, από Καλογοραντζή - Δροπόλεως
32. Μπιτζίλης Γκίκας, από Δρυμάδες - Χειμάρρας (Διαθήκη 1868)
33. Μπόλιας Σπυρίδων του Χαραλάμπους, από Πήλιουρι - Χειμάρρας (πέθανε 1965)
34. Νέτης Αντώνιος του Ιωάννου, από Σαρακινίτσα - Αργυροκάστρου (Δωρεά 1893)
35. Ντούρος Ζώτος του Παναγιώτου, από Πρεμετήν - Κορυτσάς (Κληροδότημα 1785)
36. Παπαδόπουλος Πέτρος του Θεοδώρου, από Κοσιοβίτσα-Δροπόλεως (Διαθήκη 1907)
37. Παππάς Κωνσταντίνος, από Σωφράτικα - Δροπόλεως (Διαθήκη 1872)
38. Πολύζος Δημήτριος, από Αργυροκάστρον - Βορείου Ήπείρου (Διαθήκη 1826)
39. Πράτσικας Πέτρος, από Δρόβιανη - Δελβίνου (πέθανε 1903)

40. Πράτσικας Δημήτριος, από Δρόβιανη - Δελβίνου (Διαθήκη 1850)
41. Πράτσικας Χρήστος, από Δρόβιανη - Δελβίνου (Διαθήκη 1850)
42. Πράτσικας Κωνσταντίνος, από Δρόβιανη - Δελβίνου (Διαθήκη 1850)
43. Πρίφτης Βασίλειος, από Ηρωτόκον Χειμάρραν (πέθανε 1877)
44. Ρίζος Σπυρίδων του Ρίζου, από Δέλβινον - Αργυροκάστρου (; -1749)
45. Στράτης Σπυρίδων του Στρατή, από Δέλβινον - Αργυροκάστρου (1653 -1714)
46. Σίνας Σίμων του Κωνσταντίνου, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (1753-1822)
47. Σίνας Γεώργιος του Σίμωνος, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (1783-1853)
48. Σίνας Σίμων του Γεωργίου, από Μοσχόπολιν - Κορυτσάς (1810-1876)
49. Σταδάκης Λουκάς, από Πρεμετήν - Κορυτσάς (πέθανε 1910)
50. Τσέλιος Σπυρίδων, από Γλύνα - Δροπόλεως (πέθανε 1895)
51. Χαρίτος Ήλίας, από Νίβανη - Αργυροκάστρου (πέθανε 1896)
52. Χατζηπλεόντιος Χοήστος, από Αργυροκάστρου - Βορείου Ηπείρου (Διαθήκη 1778)

Β' Από την Ελεύθερη Ήπειρο

1. Αβέρωφ Γεώργιος του Μιχαήλ, από Μέτσοβον - Ιωαννίνων (1815-1899)
2. Βλαχούτσης Νικόλαος από Άρταν - Ηπείρου (πέθανε 1850)
3. Γοργόλης Γεώργιος του Αναστασίου, από Γραμμενοχώρια - Ιωαννίνων 750- 811
4. Γοργόλης Αναστάσιος του Γεωργίου, από Γραμμενοχώρια - Ιωαννίνων (1780-1826)
5. Δόμπολης Ιωάννης του Τριαντάφυλλου, από Επαρχία Κουρέντων - Ιωαννίνων (1769-1850)
6. Δούκας Νεόφυτος, από Άνω Σουδενά - Ζαγορίου (1760-1845)
7. Ζωσιμάς Αναστάσιος του Χατζηπαναγιώτη, από Γραμμένο - Ιωαννίνων (πέθανε 1819)
8. Ζωσιμάς Νικόλαος του Χατζηπαναγιώτη, από Γραμμένο - Ιωαννίνων (πέθανε 1842)
9. Ζωσιμάς Θεοδόσιος του Χατζηπαναγιώτη, από Γραμμένο - Ιωαννίνων (πέθανε 1791)
10. Ζωσιμάς Ζώης του Χατζηπαναγιώτη, από Γραμμένο - Ιωαννίνων (πέθανε 1827)
11. Ζωσιμάς Μιχαήλ του Χατζηπαναγιώτη, από Γραμμένο - Ιωαννίνων (πέθανε 1809)
12. Καστρισόια Ελισσάβετ, από Ιωάννινα - Ηπείρου (1800-1863)
13. Καπλάνης Ζώης του Κωνσταντίνου, από Γραμμένο - Ιωαννίνων (1736-1806)
14. Μελάς Παναγιώτης του Δημητρίου, από Ιωάννινα - Ηπείρου (Διαθήκη 1800)
15. Μελάς Αναστάσιος του Δημητρίου, από Ιωάννινα - Ηπείρου (Διαθήκη 1800)
16. Μελάς Λέων του Δημητρίου, από Ιωάννινα - Ηπείρου (Διαθήκη 1800)
17. Μελάς Βασίλειος του Γεωργίου, από Ιωάννινα - Ηπείρου (1819-1884)
18. Μπάλκος Δημήτριος, από Πρέβεζαν - Ηπείρου (Διαθήκη 1845)
19. Παπάζογλου Αγγελική σύζ. Αλεξίου, από Σκαμνελι - Ζαγορίου (Διαθήκη 1863)
20. Ριζάρης Μάνθος, από Μονοδένδρι - Ζαγορίου (1764-1827)
21. Ριζάρης Γεώργιος, από Μονοδένδρι - Ζαγορίου (1769-1841)
22. Σταύρου Γεώργιος του Σταύρου, από Ιωάννινα - Ηπείρου (1787-1869)
23. Στουρνάρας Νικόλαος του Δημητρίου, από Μετσοβον - Ιωαννίνων (1806-1853)
24. Τσιτσα Ελένη σύζ. Μιχαήλ, από Μέτσοβον - Ιωαννίνων
25. Τσιτσας Μιχαήλ του Αναστασίου, από Μέτσοβον - Ιωαννίνων (1787-1856)
26. Τσιτσας Μιχαήλ του Α. Βαρώνος, από Μέτσοβον - Ιωαννίνων (1885-1950)
27. Τζουράκης Παναγιώτης, από Πρέβεζαν - Ηπείρου (Διαθήκη 1840)
28. Τσάτσος Άνθιμος Ζ' Πατριάρχης, από Επαρχία Φιλιατών - Θεσπρωτίας (1832-1913)
29. Φιλίτης Δοσίθεος Μητροπολίτης, από Επαρχία Κουρέντων - Ιωαννίνων (1721 -1826)
30. Χατζηκώστας Γεώργιος του Κωνσταντίνου, από Ιωάννινα - Ηπείρου (1753-1845)

Α'

Προγονικές ρίζες

Δερόπολη

«Οι προγονοί μας, παιδιά μου, ζούσαν στα χωριά της Δερόπολης. Στις πηγές της Γλύνας, κοντά στο Λιμπόχοβο ήταν τα στέκια τους. Συντηρούσαν γιδοπρόβατα, γελάδια και άλογα για τις μετακινήσεις και μεταφορές. Εύπνιοι και δουλευταράδες άνθρωποι. Τραχιά τα μέρη που ζούσαν, σκληρή και η δούλεψή τους. Μήτε το βουνό άφηναν, μήτε και τον κάμπο. Φιλόστοργοι χριστιανοί και φιλόανθρωποι, ζούσαν αγαπημένα και μονιασμένα για ένα καλύτερο πεπρωμένο ζωής, ως τον καιρό που οι αντίχριστοι πάτησαν τον τόπο τους».

Κάπως έτσι άρχιζε πάντοτε τη διήγησή της η θεία Κωνίνα. Με καρύδια και σταφίδες, που κουβαλούσε πάντα στην ποδιά της, μας γυρόφερνε με τα γλυκά της λόγια και μας στρίμωνε γύρα από το τζάκι, για να μας ιστορεί με τις ώρες όσα είχε ακούσει και όσα η ίδια είχε ζήσει. Μήπως και δεν το θέλαμε και ιδιαίτερα εγώ; Στρωτή ήταν η κουβέντα της και σταράτη. Από τα χείλια της κρεμόμασταν και εγώ και η αδερφή μου η Ελπίδα. Εκτός από παραμύθια και ιστορίες για τους κατατρεγμούς, τις κακουχίες και τα δεινοπαθήματα των Χριστιανών, μας αράδιαζε κι ένα σωρό ιστορίες, από τις ανδραγαθίες και τα κατορθώματα της φυλής μας.

«Οι ρίζες μας, παιδιά μου, τραβούν μακριά. Η μεγάλη φάρα των Νικαίων αριθμούσε πολλές οικογένειες σκόρπιες στα χωριά της Δερόπολης. Η δική μας γενιά, είναι παρακλάδι του Γιώργου Νίκα, που μαζί με τις άλλες ασχολίες δούλευε τους μύλους, τις νεροτριβές και τα μαντάνια της Γλύνας.

Ο πλούσιος κάμπος της Δερόπολης έδινε γεννήματα και ζαερέδες, οι υδρότοποι με τους μπαξέδες τα απαραίτητα ζαρζαβατικά και οι πλαγιές τα πλούσια αμπέλια και τους καρπερούς οπωρώνες. Η Νεμέρτσικα και όλα τα γύρω βουνά, εξασφάλιζαν βοσκή για τα ζωντανά, ξύλα για τη ζεστασιά και τις λάτρες του σπιτιού και καταφύγια για ύποπτες και πονηρές μέρες. Άφθονα τα σπαρτά, μπόλικο το γάλα, το τυρί, το βούτυρο, το μέλι, το μαλλί και τα δέρματα, δυνατά τα κρασιά, φρέσκα τα λαχανικά και τα φρούτα κι όλες οι λιχουδιές έδιναν την ευκαιρία σε κάθε σπιτικό να περνάει άνετα μια ζωή χαρούμενη, γεμάτη υγεία και ευτυχία.

Ο κάμπος της Δερρόπολης το 1989.

Ο κάμπος της Δερρόπολης το 1989, στις πλαγιές η Γλύνα.

Πέτρινα τα σπίτια τους, γερά χτισμένα και περιμαντρωμένα, δύσκολα μπορούσε κανείς να τα παραβιάσει και να τα προσβάλλει. Χαράματα, όλα τα τζάκια κάπνιζαν σ' όλες τις κούλιες και τα κονάκια. Μήτε πρωινό μήτε πλούσια γεύματα τους έλειπαν.

Μεγάλος ο ανταγωνισμός μεταξύ των γυναικών για το ποια θα επιδείξει τα ομορφότερα υφάντά, ποια θα παρουσιάσει τα πιο φανταχτερά κεντήματα. Ο αργαλειός δεν έλειπε από το νοικοκυριό. Άλλα τα ρούχα της δουλειάς, άλλα τα γιορτινά κι άλλα τα πανηγυρίσια και της παντρειάς. Χαιρόσouna να θωρείς τις γυναίκες πιασμένες χέρι - χέρι, πραγματικά τις θαύμαζες! Αποτελούσαν ένα φανταχτερό σύνολο, συμπληρώνοντας η μία την άλλη. Αγνά τα αισθήματα, απονήρευτα τα ανταμώματα, ομόνοια και

Χορευτικός όμιλος του Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών με παραδοσιακές βορειοηπειρωτικές ενδυμασίες.

αγάπη επικρατούσε στις συναναστροφές και τις συγκεντρώσεις. Οι μύλοι συνάθροιζαν ανθρώπους απ' όλα τα γύρω χωριά και κονάκια. Άλλοι πήγαιναν για άλεσμα, άλλοι για να πλύνουν τα ρούχα και πολλές γυναίκες για να νετάρουν τα υφάντά τους στις νεροτριβές.

Ο Γιώργος Νίκας, σαν μυλωνάς που ήταν, σχετίζονταν αυτός και η οικογένειά του με όλο τον κόσμο των γύρω χωριών. Διατηρούσαν με ευλάβεια τις παραδόσεις και τα έθιμα και στους ξένους φέρνονταν με καλοσύνη, με αυθορμητισμό και φιλοξενία πρόσχαρη. Με τα ίδια αισθήματα

δέχονταν και την προσφορά των άλλων. Ξεμακραίνοντας με άλογα και μουλάρια φορτωμένα την πραμάτεια τους, πουλούσαν και αγόραζαν καθετί που χρειάζονταν τα νοικοκυριά τους. Έφθαναν ως τη Χειμάρα, ως τους Αγίους Σαράντα ως τα Γιάννενα και την Κορυτσά. Άντεχαν στις ταιπωρίες και το περπάτημα. Δεν νοιάζονταν για τις κακοτοπιές και τα περάσματα.

Γενικά, οι άνθρωποι εκείνη την εποχή ήταν γεροί, καλοδιάθετοι, παρατηρητικοί, αποφασιστικοί και καρτερικοί. Επιδρομές δεν έκαναν μήτε και πολέμους. Ούτε και ήδελαν το κακό του άλλου. Όμως δεν επέτρεπαν σε κανέναν να τους παίρνει με τη βία, ότι με ιδρω και εξυπνάδα αποκτούσαν. Ψημένοι, ευκίνητοι, γενναίοι με αετίσιο μάτι γυμνάζονταν για κάθε ενδεχόμενη κακή περίπτωση. Και αν η ώρα το καλούσε αντιμετώπιζαν με θάρρος και τόλμη τον εχθρό. Με τον καιρό αφομοίωναν υπομονετικά στα δικά τους χούγια, ήδη και έδιμα, κάθε επιτιθέμενο.

Όπως ανέφερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ανθρώπων, που ζούσαν όχι μόνο στο χώρο της Δρόπολης αλλά και στο χώρο όλης της Ηπείρου, ήταν το ήθος, η τιμιότητα και ο αλληλοσεβασμός. Ποτέ παντρεμένη γυναίκα δεν απατούσε τον άντρα της. Αν συνέβαινε, καταδικαζόταν σε περιφρόνηση και αναγκαστική απομάκρυνση από το χωριό που ζούσε. Το επίμονο βλέμμα ανύπαντρης κοπέλας προς ένα νέο σήμαινε ενδιαφέρον για δέσμευση και αρραβώνα. Διαφορές και τσακωμούς τους απόφευγαν. Αμα συνέβαιναν, ιδιαίτερα μεταξύ ανδρών, έμπαιναν οι γυναίκες στη μέση για συμβιβασμό και συμφιλίωση. Η απόφαση, στηριγμένη σε εξακριβώσεις και δίκαιη κρίση, αποτελούσε οριστική και αμετάκλητη πράξη για τους αντίδικους.

Τον πρώτο λόγο στην οικογένεια τον είχε ο γονιός, στις φάρες ο μεγαλύτερος συνήθως στην ηλικία. Όμως, για να γίνει ένας αρχηγός μιας φάρας δεν έφθανε να είναι δοκιμασμένος μόνο στην αξιάδα και στη σωματική και ψυχική αντοχή. Έπρεπε να διαθέτει γερό μυαλό, σοφή γνώση, συγκρατημένη σκέψη, να βγάζει δίκαια απόκριση και οι αποφάσεις του να είναι θεμελιωμένες, ωφέλιμες για το σύνολο.

Δε γνωρίζω από πού, πώς και πότε εγκαταστάθηκαν οι δικοί μας σε τούτα δω τα μέρη της Ηπείρου, ούτε η θεια η Μάρδα ήξερε να μου τα πει. Εκείνο που μου τόνιζε, και η ίδια γνωρίζω, είναι ότι από τα γεννοφάσκια μας ελληνικά μιλούσαμε. Στο Θεό και στην Παναγιά πιστεύαμε και το Χριστό αναγνωρίζαμε σαν Βασιλιά και Κορώνα. Στις ατυχίες και στις δύσκολες περιστάσεις τη βοήθειά του ζητούσαμε. Η ανάγκη έκανε τους δικούς μας να μιλάνε τα αρβανίτικα.

Οι Αλβανοί, από ψηλά φερμένοι, άγριοι και απολίτιστοι από μόνοι

τους, έμεναν αγράμματοι. Ταγάρι αγύριστο το κεφάλι τους. Στην αρχή οι δικοί μας τους αντιμετώπιζαν σαν άρπαγες και λωποδύτες. Ξεροκέφαλοι, σκληρόκαρδοι και μαχητικοί, δύσκολα τα έβγαζαν πέρα οι δικοί μας. Όμως και εκείνοι δεν άργησαν να νιώσουν την υπεροχή των Ηπειρωτών στην αντοχή, στην εργατιά και στην πολεμική τέχνη. Καταλάβαιναν πως δεν μπορούσαν να παραβγαίνουν στην εξυπνάδα, στην αξιάδα, στην υπομονή και στην τέχνη κάθε δουλειάς. Κράτος με τακτικό στρατό δεν υπήρχε. Κάθε οικογένεια και κάθε φάρα έβαζε δικούς της φυλαχτάρηδες, ικανούς να αντιστέκονται με γενναιότητα στις επιδρομές.

Οι Αλβανοί σαν απόειδαν πως με τη βία δε γίνεται, άρχισαν τη ζητιανιά και τα παρακάλια. Είναι στο χαρακτήρα τους και το ζανάτι δυστυχώς μένει όταν το συνοδεύει η αμορφωσιά και το αγύριστο κεφάλι. Οι Χριστιανοί, μαθημένοι στην αγάπη και στη βοήθεια του κοντινού, έδιναν ό,τι τους ζητούσαν. Με τον καιρό τους πήραν και στη δούλεψή τους. Προωδούσαν τους εργατικούς, τους τίμιους και τους ξύπνιους στη γεωργία και στις τέχνες. Σιγά - σιγά τους βοηθούσαν να κάνουν δικό τους σπιτικό και βιός. Κατάλαβαν πως η ζωή μόνο με τη βιοπάλη βγαίνει πέρα. Έτσι κάπως έμεινε και αυτό που λέγανε άνοιξε τα μάτια σου και δούλεψε σαν θες να ζεις σαν άνθρωπος. Φυσικό ήταν οι δικοί μας πρώτα να μαθαίνουν τη γλώσσα τους. Η ανάγκη βέβαια έκανε και εκείνους να μάθουν τα ελληνικά. Παρά ταύτα στον τόπο μας, όσο και αν μπήκαν στη μέση τα αρβανίτικα, η ελληνική γλώσσα έμεινε αλώβητη.

Αγράμματοι, χωρίς πατρίδα και θρησκεία, δεν άργησαν ν' ασπαστούν την Ορθοδοξία και τα δικά μας έθιμα και παραδόσεις. Ως και οι αγριότερες φυλές των Λιάπηδων και των Γκέγκηδων, που ζούσαν σε σπηλιές και φαράγγια, σε λασποτόπια και ξηρότοπους, με μόνα εφόδια την κτηνοτροφία και το αρπαλίκι, παραδέχονταν και ασπάζονταν τον Χριστό και την Παναγία.

Μιμούμενοι τους Ηπειρώτες κατέληξαν να γίνουν και αυτοί ικανοί και περιζήτητοι ξυλουργοί, επιπλοποιοί, ραφτάδες, μπαλωματήδες και καλλιτέχνες, ζωγράφοι και σκαλιστές. Έτσι κάπως κτίστηκαν οι αμέτρητες εκκλησίες, μεγάλες και περίλαμπρες μέχρι τα βάρη της Αλβανίας. Έτσι έγιναν τα μεγαλόπρεπα μοναστήρια, πλουτισμένα με εικόνες όλων των Αγίων, με βιβλία και γραφές. Οι φωτισμένοι, που αγαπούσαν τα γράμματα και τη μόρφωση, έγιναν ιερομόναχοι, παπάδες ως και επίσκοποι που επάνδρωναν τα μοναστήρια. Άλλοι που αγαπούσαν τη μόρφωση, τη γύμναση και την πολεμική τέχνη γίνονταν αξιωματικοί και αρχηγοί στο στρατό ή στην πολιτική.

Ακάματοι τεχνίτες έστηναν αρχοντικά με φινιστρίνια, οντάδες με σκαλιστά ταβάνια και σκαλιστά έπιπλα. Δημιουργούσαν κήπους με λογής -

λογής λουλούδια, μπαξέδες με λαχταριστά ζαρζαβατικά, οπωρώνες, αμπέλια και δεντρόκηπους. Από τους Ηπειρώτες άνοιξαν τα μάτια τους. Είδαν πως ζει ο κόσμος χωρίς σκοτωμούς και βία, ηρεμούσαν και με τον καιρό αποτραβιόνταν από το ζανάτι της κλεψιάς και της μπαμπεσιάς. Έμαθαν να εκτιμούν και να αγαπούν την εργασία, να σέβονται το βιός του συνανθρώπου τους, ώσπου κατάλαβαν πόσο άξιζε να είναι και αυτοί χρήσιμοι στο σύνολο.

Κοντά με τα Ελληνόπουλα μαζώνονταν και τα Αρβανιτάκια γύρω από τους παπάδες και τους δασκάλους. Μ' ευχαρίστηση μάθαιναν κι αυτά γράμματα κι αποστήθιζαν ποιήματα και προσευχές. Με τον καιρό έγιναν άριστοι πολεμιστές με εξαιρετες επιδόσεις στην πολεμική τέχνη και τη φιλοπατρία. Μεγαλύτερη θέληση για γράμματα εκδήλωναν τα βλαχοπαίδια. Δυστυχώς όμως γι' αυτά οι συχνές μετακινήσεις δεν άφηναν πολύ χρόνο για μάθηση και σπουδές, παρότι είναι μια φυλή εύρωστη, πανέξυπνη και αφοσιωμένη με ό,τι καταπιάνεται.

Ήρεμα κυλούσε η ζωή, όσο κυριαρχούσε το Βυζάντιο και τα Δεσποτάτα, ανάμεσα στις τρεις μεγάλες φυλές των Ελλήνων, των Βλάχων και των Αλβανών, που ζούσαν σε τούτα τα κατσάβραχα. Είχε αναπτυχθεί κάποια αμνησικαχία, εμπιστοσύνη και φιλία. Ίσως από αυτή τη συναναστροφή και τις μεταξύ τους συναλλαγές να ξεπήδησε η μπέσα. Αυτός ο προφορικός λόγος τιμής, που κράτησε αιώνες, είχε σαν αποτέλεσμα να αναπηδήσει η Ήπειρος, να προοδεύσει και να αναπλάσει έναν δικό της ξέχωρο πολιτισμό.

Δυστυχώς, όπως αποδείχθηκε, αυτό το λόγο τιμής και φιλίας δεν μπόρεσε να τηρήσει η ατίθαση φυλή των Αλβανών. Σαν πλάκωσε η Τουρκιά και έπεσε η Πόλη όλα γύρισαν τ' ανάποδα. Στα ταραγμένα χρόνια που ακολούθησαν ο Καστριώτης, πάλευε να κρατήσει σε συλλογισμό τα στρατεύματα του Μουράτ, του Μεχμέτ και άλλων Οθωμανών κι οι φεουδάρχες Χριστιανοί κατάφερναν να την περνούν στα μαλακά, μια που οι κατακτητές έστεργαν σε όσα τους παραχωρούσαν σαν φόρο υποταγής.

Όμως οι Τούρκοι αντιπρόσωποι της Μεγάλης Πόρτας για να βγάλουν από τη μέση κάθε ύποπτο, που θα μπορούσε ν' αποκτήσει δύναμη και επιρροή, μοίρασαν την Ήπειρο σε σπαχηλίκια. Έκοψαν το βήχα των προνομούχων και για τον έλεγχο και το μάζεμα των φόρων τοποθετούσαν δικούς τους ανθρώπους, στους οποίους παραχωρούσαν προνόμια και εξουσίες. Σπαχήδες τους ονόμαζαν, σχεδόν όλοι τους ήταν χριστιανοί, αφού άλλη θρησκεία δεν πίστευαν.

Ήταν βέβαια μισθοφόροι αξιωματούχου Τούρκου της περιοχής, όμως διατηρούσαν και συντηρούσαν δικούς τους πολεμιστές με ξεχωριστή ση-

μαία, που είχε σύμβολο το σταυρό και την εικόνα του Άι Γιώργη. Συμπολεμούσαν με Τούρκους, όταν ήταν να κάνουν επιδρομές σε μακρινά μέρη για λογαριασμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τελικά ο Μουράτ τους κατάσφαξε και τούτο γιατί δεν κατάφερε να τους τουρκέψει. Αργότερα όριζαν φοροεισπράκτορες τους σουμπάσηδες, για να μαζεύουν το γεώμορο, τη δεκάτη, τα δικαιώματα βοσκής κι άλλους απανωτούς φόρους.

Αχόρταγοι, ραδιούργοι και δολοπλόκοι οι Τούρκοι μηχανεύονταν τα πάντα για τον αφανισμό των γκιαούρηδων, των άπιστων χριστιανών. Οι μεθοδεύσεις για τον εξισλαμισμό είχαν από καιρό αρχίσει. Κατάφεραν να φυτεύουν ακαταμάχητο μίσος μεταξύ φατριών Ελλήνων και Αλβανών. Ξεχώρισαν τους αγράμματους, τους άρπαγες Αλβανούς που δεν μπόρεσαν να ενστερνιστούν τα βαδύτερα νοήματα της Ορθοδοξίας και της Θείας αγάπης. Πότε με την πίεση, πότε με το χρηματισμό και κάθε λογής ανταλλάγματά τους διέφθειραν ανεπανόρθωτα.

Η αλλαξοπιστία των Αλβανών έγινε το φοβερότερο, το πιο φονικό όπλο στα χέρια των Οθωμανών. Οι απαιτήσεις και τα βασανιστήρια κατά των χριστιανών γίνονταν όλο και πιο εξοντωτικά και απάνθρωπα. Ο πόλεμος κατά της Ορθοδοξίας, που το Βυζάντιο είχε διαδώσει στα πέρατα της οικουμένης με μοναδικά όπλα και μέσα την αγάπη, την καλοσύνη, την ευγένεια, την αξιοπρέπεια και τη φιλανθρωπία έγινε μοναδικό μέλημα Οθωμανών και Αλβανών. Οι Ηπειρώτες, θεμελιωτές άλλων αξιών, αφοσιωμένοι στις εργασίες τους και στις τέχνες, υποδειγματικοί στη μόρφωση και στην πρόοδο, προσαρμωμένοι στα κοινά ενδιαφέροντα και στον πολιτισμό, είχαν ενστερνιστεί τον χριστιανισμό αβίαστα. Η αφοσίωση και η πίστη στην Ορθοδοξία τούς ένωνε όλο και περισσότερο σε ιδανικά ανώτερα.

Αντίθετα, οι μωαμεδανοί δεν σέβονταν τίποτα, όπου κι αν πατούσαν. Δεν τηρούσαν ούτε κι αυτά που με λόγια διαλαλούσαν και ούτε εφάρμοζαν εκείνα, που με γραπτά φερμάνια υπόσχονταν. Γκρέμιζαν εκκλησίες, έκαιγαν μοναστήρια, κρεμούσαν δασκάλους και έσφαζαν μοναχούς και παπάδες. Λεηλατούσαν και αφάνιζαν με αγριότητα και παραφροσύνη φωτεινούς μορφωτικούς φάρους. Καταπατούσαν σπίτια αδειάζοντας με μανία τα υπάρχοντά τους. Άρπαζαν γυναίκες και βίαζαν κορίτσια. Κανένα νόμο τιμής και ηθικής δεν τηρούσαν. Η μανία τους αντί να καταλαγιάζει από το αίμα και τα φρικτά βασανιστήρια όλο και μεγάλωνε. Ερείπια, καταστροφές και χαλάσματα παντού. Χρόνια άγρια και εποχές βαρβαρότητας.

Μήτε ο Καστριώτης μήτε άλλες ξακουστές Ηπειρώτικες φάρες, κατάφεραν να ενώσουν τον κόσμο σε κοινό κατά των Τούρκων αγώνα. Τους Ηπειρώτες τους συνέδεε βέβαια η ελληνική καταγωγή, η θρησκεία και η λεβεντιά. Όμως δικό τους κράτος, που να μπορεί να μονιάζει όλους κάτω

από την ίδια σημαία, δεν μπόρεσαν να κάμουν. Αργότερα που μπήκε ο κατακτητής από πάνω τους, πώς να μαζευτούν χρήματα για στρατό και εφόδια; Πώς να κρατηθεί μυστική κάθε κίνηση για εθνική ενότητα τη στιγμή που οι Αλβανοί, ζώντας ανάμεσά τους, έσπαγαν τη μπέσα;

Ύστερα, σε τούτα 'δώ τα μέρη κατέβαιναν και άλλοι λαοί από την Ευρώπη με κατακτητικές βλέψεις. Υποχρεωμένοι οι Τούρκοι να αντιμετωπίζουν κατά καιρούς Ενετούς, Σέρβους, Βουλγάρους, Γάλλους, Ρώσους κ.α. έπαιρναν με το ζόρι τα δικά μας παιδιά στον πόλεμο. Θέλοντας να είναι πρώτοι σε στρατό, σ' εφόδια και σε γρόσια μεταχειρίζονταν κάθε τρόπο και μέσο. Φρόντιζαν, δηλαδή, να έχουν πάντα το πάνω χέρι σε κάθε πολεμική αναμέτρηση. Σ' όλη τη σκλαβωμένη Ελλάδα το παιδομάζωμα και το σχέδιο των γενίτσαρων εφαρμόζονταν από χρόνια πριν. Οι Ηπειρώτες χάνοντας τα υπάρχοντά τους έχαναν και τα παιδιά τους. 'Ό,τι έδινε η μαύρη γη με τη σκληρή δούλεψή τους, το έπαιρνε ο κατακτητής με το έτσι θέλω και τη βία, ώσπου το μαχαίρι έφθανε στο κόκαλο και το ξίφος στην καρδιά".

Μετανάστευση των Νικαίων στην Κιάφα Σουλίου

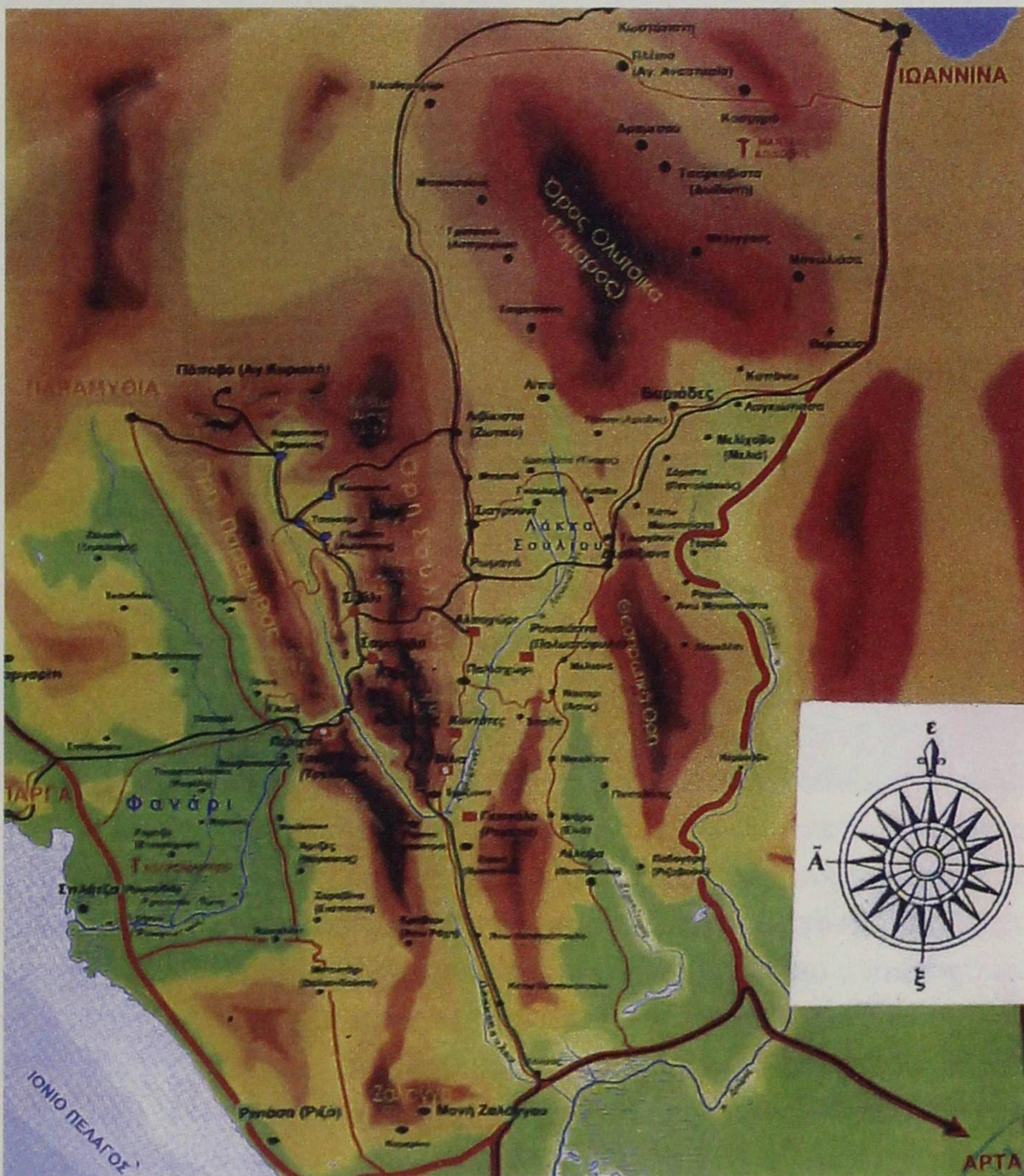
Η δεία Κωνίνε έπαιρνε μια ανάσα για να ξαποστάσει και με το ίδιο πάθος ξεδίπλωνε τις αναμνήσεις της για τα περασμένα:

«Οι ταλαιπωρημένοι και περασμένοι στην ηλικία δεν το μπορούσαν να βλέπουν τα παιδιά τους, μεγάλα πλέον, να στρέφονται εναντίον τους. Απελπισμένοι έπαιρναν τους δρόμους της φυγής και της εγκατάλειψης. Οι εχούμενοι τραβούσαν κατά τα νησιά του Ιονίου και τα παράλια της απέναντι χώρας. Άλλοι από την ξηρά έφθασαν στη Βλαχιά, στην Αυστρία, στην Ουγγαρία και στη Ρωσία. Όσοι δε φτουρούσαν την καταφρόνια, τις αδικίες, την καταπίεση και τη βάνανση μεταχείριση έζωναν τα άρματα και τραβούσαν το δρόμο της κλεφτουριάς για να μη γίνουν θρασίμια των Τούρκων.

Ολόκληρες φάρες από τα χαμηλότερα μέρη της Ηπείρου, καταπιεζόμενες από το δίλημμα της αλλαξοπιστίας και της ανέχειας, προτιμούσαν να αφήνουν τον τόπο τους και να φθάνουν σε μέρη απλησίαστα στον κατακτητή. Μεγάλες οικογένειες από τη Χειμάρρα και τη Δρόβιανη, από την Αυλώνα και το Δέλβινο, από τα Πωγώνια και τη Δερόπολη, περνώντας λαγκάδια, πλαγιές και ρουμάνια, σκαπετώντας τις βουνοκορφές της Νεμέρτσικας, της Μουργκάνας και του Τόμαρου, έφθαναν στο Ζαγόρι, στα Περιστέρια και στα Τζουμέρκα. Άλλα φύλλα, σκαρφαλώνοντας στα ορεινά της Παραμυδιάς και της Πάργας, έπιαναν τις λάκκες, τις πλαγιές και τις κορφές της Μούργκας και του Ζάβροχου, της Τούρλιας και της Ολύτσικας.

Στέκονταν όπου τους οδηγούσε η οδηγήτρια Παναγιά και το ένστικτό τους. Εκεί που με τη σωτηρία του Χριστού έβρισκαν ασφάλεια και θεϊκή βοήθεια. Με κάστρο τους γκρεμούς και τα σκέμπια, μέσα σε σπηλιές και χαράδρες, πάνω σε προεξοχές και ζωνάρια σκάρωναν τα γρέκια τους, όπως θρόνιαζαν οι θεοί στις κορυφές του Ολύμπου. Αντάμα με τους αετούς και τα όρνια, συντροφιά με τους λύκους και τα τσακάλια, έστηναν όπως - όπως τα νοικοκυριά τους και έδιναν δικό τους όνομα στο νεοκατοικημένο τόπο. Εκεί κάπου, κατέληξαν και μεγάλες οικογένειες από τα χωριά της Δρόπολης, του Δέλβινου και της Χειμάρας. Εκεί αντάμωναν οι Νικαίοι ή Νικάτες, όπως και οι Ζερβαίοι ή Ζερβάτες, όπως γράφουν τα χαρτιά.

Τι τους οδήγησε σε αυτούς τους πουρναρότοπους, που μόνο αγριόχορτα, ασφάκες και γομαράγκαδα φύτρωναν, που μόνο βατσίνια και κρά-

Τα χωριά της Σουλιώτικης Συμπολιτείας.

να ρίζωναν; Ο φόβος, η αγάπη για τη ζωή; Μήτε που νοιάζονταν για τη ζωή τους. Μήτε και εμείς νοιαζόμασταν για τη δική μας. Ξεθωριασμένη η ζωή, πλιότερο από τις πίκρες, τα βάσανα και το βαθύ πόνο της σκλαβιάς και λιγότερο απ' τη φθορά του χρόνου, κάποτε τελειώνει. Αυτό, όμως, που τους κρατούσε, τους στύλωνε και τους έδινε δύναμη και κουράγιο, όπως και σ' εμάς, ήταν οι γενιές που έρχονται. Είστε εσείς, τα παιδιά μας. Οι ρίζες δεν πρέπει να σαπίζουν, η φύτρα πρέπει να μένει. Κι όσο πιο στερεά διατηρείται, τόσο περισσότερους καρπερούς κλώνους και βλαστάρια δίνει. Πώς συντελείται η συνέχεια του γένους; Πώς θα λευτερωθούν τούτα και τόσα άλλα μέρη που τα πλακώνει η μαύρη σκλαβιά; Οι δυσίες εκείνων και ο δικός μας μόχθος και καημός δεν πρέπει να πάνε στο βρόντο. Φτάνει εσείς να στέκεστε όρθιοι, όπου κι αν βρίσκεστε. Να πολεμάτε με θάρρος τον κατατρεγμό και την αδικία όσο κρατούν οι δυνάμεις σας. Ο ζυγός είναι για τα βόδια. Οι προγονοί μας μάς έμαθαν να ζούμε λεύτεροι με περηφάνια κι αξιοπρέπεια.

Πολλά στερήθηκαν αυτοί που στάθηκαν και ρίζωσαν στο ΣΟΥΛΙ. Αναγκασμένοι να ζουν για την ασφάλεια της φυλής, για την τιμή και τα ιδανικά μιας πατρίδας, καρπώνονταν όπως - όπως την τροφή τους. Θολωμένο το μάτι τους από τα βασανιστήρια και τις σφαγές, ούτε στιγμή δεν έπαυσαν να γυμνάζονται και να προετοιμάζονται για κάθε ενδεχόμενο. Υποχρεωμένοι να ξεγελούν τη δίψα και την πείνα δεν αργοπόρησαν να πωλούν την αξιάδα τους και την αντοχή τους.

Αγάδες και Μπέηδες της Παραμυδιάς και της Πάργας, του Φαναριού και της Πρέβεζας, ζυγίζοντας τα προτερήματά τους, τους έπαιρναν για φυλαχτάρηδες. Οι Σουλιώτες, όπως όλοι, πλήρωναν στην αρχή φόρους. Αργότερα οι Τούρκοι για να μην ενοχλούνται έκαμαν συμβιβασμούς μαζί τους, ώσπου έφθασε η ώρα αυτοί να δίνουν χαράτσι στους Σουλιώτες.

Τα χρόνια κυλούσαν, τα μαρτύρια της φυλής συνεχίζονταν όλο και πιο έντονα και το ξεκλήρισμα ολόκληρων οικογενειών, που δεν προσκυνούσαν το κοράνι, απλώνονταν. Όσο και αν ζεσταίνονταν η παγωμένη καρδιά των χριστιανών από τις διδασκαλίες του Πάτερ Κοσμά άλλο κουράγιο δεν έμενε για υπομονή και αντίσταση στον τόπο τους. Νέες οικογένειες με τόλμη και αποφασιστικότητα κατέφευγαν στα βουνά και στο Σούλι. Στην Κιάφα είχαν εδραιωθεί, από χρόνια πριν, μεγάλες φάρες. Εκεί κατέληξε και η οικογένεια του Γιώργου Νίκα, εγκαταλείποντας βιός και μύλους στη Γλύνα, όταν οι Τουρκαλβανοί βάλθηκαν να τουρκέψουν πλούσιους και φτωχούς του χωριού.

Μπορεί οι Σουλιώτες ν' άντεχαν τη δίψα, την πείνα και τον πόνο, όμως τα κεφάλια και οι οικογένειες πλήθαιναν. Οι ανάγκες σε τρόφιμα

και άλλα αυγάταιναν. Μη μπορώντας να τα βγάσουν πέρα, συνταίριαζαν την πονηριά με τη φρόνηση, την αντοχή με τη δούλεψη και την αξιάδα με τον πόλεμο. Καρποί του ταλαίπωρου, καταπονημένου ανθρώπου. Ακατάβλητοι στον κλεφτοπόλεμο ξανοίγονταν στα γύρω χωριά. Ενδάρρυναν τους κατοίκους κι επέκτειναν την ισχύ τους.

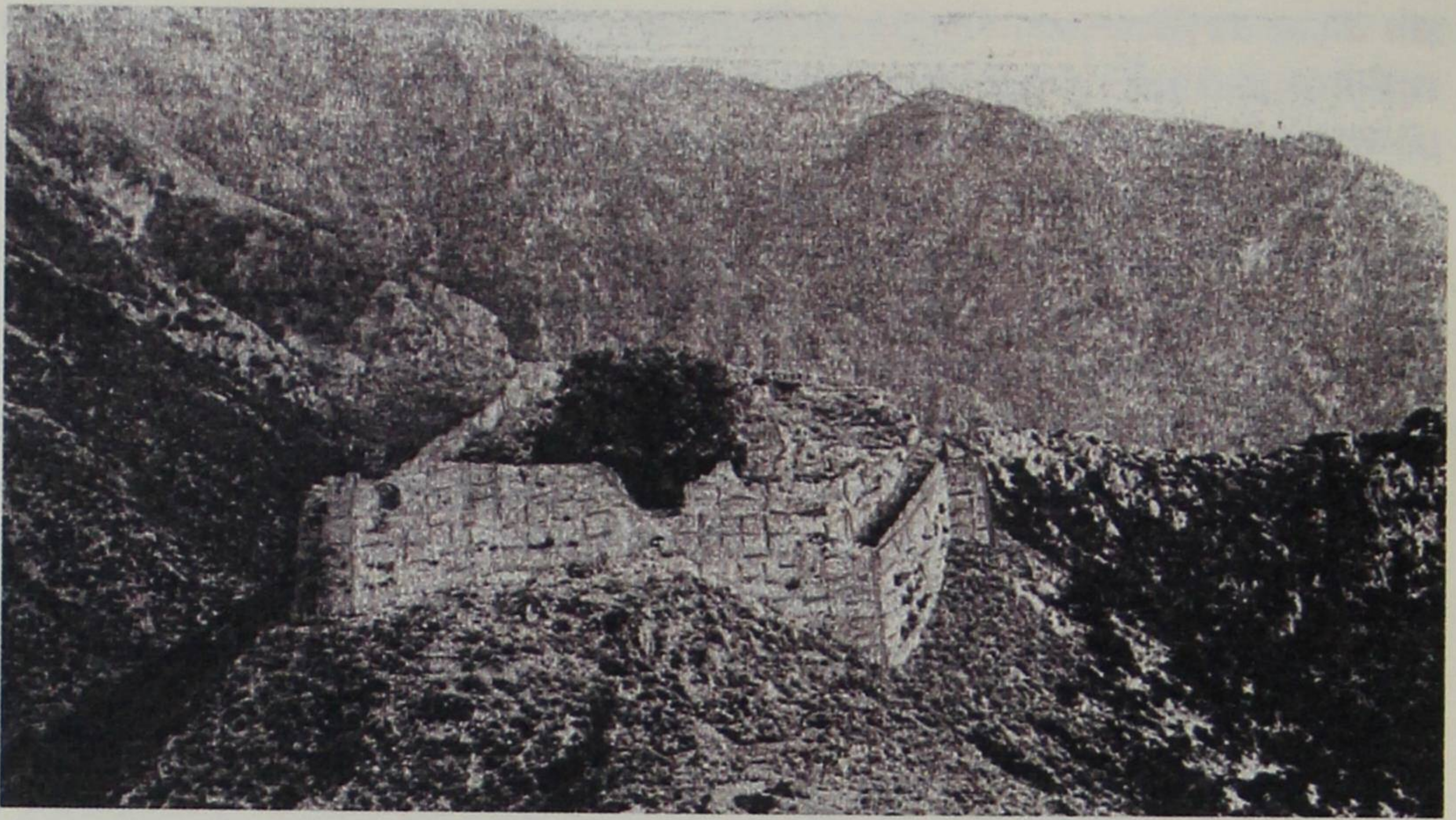
Κακοσούλι ονόμαζαν την κλειστή περιοχή, όπου τα πρώτα μεγάλα χωριά: Σούλι, Κιάφα, Κούγκι και Αβαρίκο. Παρασούλι τα παραέξω. Με τον καιρό απόκτησαν δύναμη για αντίσταση και λεβεντιά για πόλεμο. Συμμαχούσαν με Παργινούς, Φαναριώτες και Παραμυδιώτες και αντιστέκονταν σε κοινούς αγώνες, όταν ήταν να τιμωρήσουν απαιτητικούς και άδικους τσαμπάσηδες κι ντερβέναγες.

Όσο απλώνονταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία τόσο αδυνατούσε η Πύλη να στέλνει παντού στρατεύματα για τάξη και ηρεμία. Οι τοπάρχες

Το κάστρο της Κιάφας Σουλίου. Σχέδιο Η. Holland.

Τούρκοι και Τουρκαλβανοί, ανήσυχοι μεριμνούσαν οι ίδιοι για την προστασία τους. Πολύς ο συλλογισμός και η φροντίδα να φυλάγουν από τους κλέφτες αυτά, που με μπαμπεσιά και δολιότητα καταπατούσαν. Ήταν η εποχή που σ' αυτούς κυριαρχούσαν η ραδιουργία, η καχυποψία και το ρουσφετολόγι και στους άλλους η παλικαριά, η μπέσα και το αρματολίκι. Αποτέλεσμα, οι αλληλοσυμβιβασμοί για ζήση. Εκείνοι που την πλήρωναν και ψωμοζούσαν ήταν οι ανήμποροι να μετέχουν σε μηχανορραφίες και

Το κάστρο της Κιάφας μετά το ολοκαύτωμα.

αλισβερίσια.

Οι Σουλιώτες πάσχιζαν να αποκτούν όλο και μεγαλύτερη επιρροή. Ο Γιώργο Νίκας, γιος του Κίτσου Νίκα της μεγάλης φάρας των Νικατέων της Κιάφας, κατέβηκε με τη γυναίκα του στη Σέλιανη της Παραμυδιάς, στους πρόποδες των βουνών Κούφαλο και Μπουζουράτι. Εκπαιδευμένος στην τέχνη του μυλωνά ζάπωσε με σέμπρο τους μύλους στα ριζά της Σέλιανης, από τον Αγά της Παραμυδιάς. Ο μύλος με τις νεροτριβές ήταν απαραίτητος και πολύ χρήσιμος, ιδιαίτερα για τους Σουλιώτες. Στους μύλους, ο κόσμος αντάμωνε ανυποψίαστα και με λιγότερο φόβο. Από εκεί οι Σουλιώτες προμηθεύονταν το αλεύρι, το αλάτι κι άλλα εφόδια. Εκεί γίνονταν οι κρυφές συναλλαγές και οι συντροφικές συναντήσεις. Εκεί μαζεύονταν χρήματα, όπλα, τρόφιμα και πληροφορίες για τις κινήσεις του εχθρού».

Ο Αλή Πασάς και ο χαλασμός του Γιώργου Νίκα

Κι η θεία Κωνίω συνέχιζε σκεπτική την ιστορία της:

«Έτσι κυλούσε, παιδιά μου, η ζωή στην Ήπειρο, κάπως ησυχασμένα και ισορροπημένα για κάμποσα χρόνια, ώσπου εμφανίστηκε ο αρχιλήσταρχος Αλής από το Τεπελένι. Ντερβέναγας ο Αλής στους δρόμους προς την Κλεισούρα, στο κλειδί ανάμεσα από το Τεπελένι, το Αργυρόκαστρο και το Περμέτι, κακός και αιμοβόρος καταπατούσε τα πάντα. Αλήτευε κι έσφαζε αλύπητα όποιον του στέκονταν εμπόδιο στις προθέσεις του. Με δικό του ασκέρι ζάπωσε όλα τα χωριά της Πρεμετής, του Πωγωνιού, της Κόνιτσας και του Λεσκοβιχίου. Γιος του αρχισυμμορίτη Βελή πασά του Τεπελενίου και

της Αρβανίτισσας αρχοντοπούλας, της Χάμκως από την Κόνιτσα, κατάφερε να καθυποτάξει τους μπέηδες και πασάδες των Ιωαννίνων, του Δελβίνου και Αργυροκάστρου. Με κέντρο τα Γιάννενα επέκτεινε το Βιλαέτι του ως την Αυλώνα και την Κορυτσά, ως την Θεσσαλία και την Πελοπόννησο.

Στην απέραντη επικράτεια ένα αγκάδι του έμπαινε στο μάτι. Το ΣΟΥΛΙ. Πασάς ο Αλής στα Γιάννενα, υποταγμένος στη Υψηλή Πύλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν άντεχε το τσιμπούρι στη μασχάλη. Δεν σήκωνε τη ντροπή και την ταπείνωση, μια χούφτα άνθρωποι να του αντιστέκονται και να του δημιουργούν προβλήματα. Βάλθηκε να τους ξεκάνει. Πολλά γιουρούσια έκαναν τα αναρίθμητα στρατεύματά του. Χρυσωμένα τα μπουλούκια της Αρβανιτιάς τίποτα δε κατόρθωναν. Οι μάχες, πριν το χίλια οκτακόσια, δίνονταν στο Παρασούλι. Έγνοια του πρώτα να ξεκαθαρίσει την κατάσταση έξω από το Σούλι. Να σταματήσει καθετί που βοηθούσε στον εφοδιασμό και στην άμυνα.

Το χάλασμα του Γιώργου Νίκα έγινε το 1792. Στρατεύματα από το Τεπελένι κι άλλα πασαλίκια έπιασαν τις πλαγιές της Σέλιανης, έξω από την Παραμυδιά. Γέροι και γυναικόπαιδα ταμπουρώθηκαν στο χωριό. Οι άλλοι τραβήχτηκαν στον αυχένα κοντά στη Φανερωμένη, πάνω από τη σκάλα της Παραμυδιάς. Μιλιούνια οι Τουρκαλβανοί αιφνιδίασαν τα καρπούλια, ξέκαναν τα καρτέρια, κύκλωσαν τους τραυματισμένους που κρατούσαν το σκάλωμα. Εκατοντάδες οι σκοτωμένοι από τη μεριά των Τούρκων, όμως και οι Σουλιώτες πολλούς έχασαν.

Σουλιώτες μαχόμενοι με Αρβανίτες: έργο του Sergent

Σουλιώτισσες στη μάχη. Έργο του Doneville.

Κοντά στην Αγιά Τριάδα, στο μεσοχώρι, έφεραν τους αιχμάλωτους. Ανάμεσα και ο δικός μας προπάππος ο Γιώργο Νίκας κι η προγιαγιά μας Σοφία. Παράμερα με τους γερόντους έστεκαν τα παιδιά τους, ο Παντελής και η Μάρδα. Τα μάτια των παιδιών βούρκωσαν, τα χείλια τους κουνήθηκαν. Τα χείλια της μάνας μάτωσαν από τη δαγκωμένη γλώσσα. Βλοσυρό το βλέμμα του πατέρα βυθίστηκε στα μάτια των παιδιών του, σαν και να

Η Σέλιανη

Ότι έμεινε από έναν αλευρόμυλο.

τους έλεγε σιωπάτε, άχνα μη βγάλετε. Γνώριζαν τα παιδιά από γιουρούσια, ήξεραν όμως και πότε να σφαλούν το στόμα τους και να υπομένουν στον πόνο όσο βαδύς κι αν ήταν.

Το μακελειό δεν άργησε. Αλαλαγμός και θρηνητά αντηχούσαν στις ρεματιές και στα λαγκάδια. Κομμένο το κεφάλι του Γιώργου Νίκα, χουφτιασμένο από τα μαλλιά το γυρόφερνε ο σφάχτης. Φρικτή εικόνα ο βιασμός των γυναικών. Το βλέμμα των παιδιών δόλωσε. Μήτε θλίψη μήτε και οργή φανέρωνε. Το στόμα τους ξεράθηκε, κόμπιασε ο λαιμός τους. Άλαλος έμεινε ο Παντελής κι όταν γύρισε η λαλιά του εκδηλώθηκε και το κουσούρι του. Τραυλός πέρασε όλη του τη ζωή κι ας έγινε ένα όμορφο, γενναίο παλικάρι». Εδώ η θεια Κωνίνα δάκρυζε, δεν κρατιόταν. Μήπως και τα δικά μας μάτια έμεναν άβρεχτα; Ξερόβηχε λίγο, σήκωνε ξανά παρήφανα το κεφάλι της και συνέχιζε:

Ο Παντελής Νίκας – Σουλιώτης

«Τον Παντελή, την αδερφή του τη Μάρδα και όλα τα παιδιά τα πήραν στο σκλαβοπάζαρο. Αμείβοντας τους δουλεμπόρους έγιναν κτήμα του Ζουλεφτάρ Πόντα. Πασάς ο Πόντας διατηρούσε το πλούσιο σεράι του μέσα σε πελώριο κάστρο, πάνω στο Μελισίνι του Λεσκοβικίου. Απόκρημνο βουνό το Μελισίνι, ολόγυμνο φυσικό οχυρό, δέσποζε όλη την περιοχή τριγύρω. Απ' εκεί ο πασάς με τους υπηκόους του έλεγχε τα απέραντα βοσκοτόπια, τα αμέτρητα χωράφια κι αμπέλια κι όλα τα μονοπάτια προς τον ορίζοντα. Στις δύσκολες και βαριές δουλειές τοποθετούσε σκλάβους. Σε υπεύθυνες θέσεις σβέλτους και ξύπνιους.

Τον Παντελή, που γρήγορα αντρώθηκε, τον έριξε στους στάβλους. Από μικρός γνώριζε την περιποίηση και τα χούγια των αλόγων. Ο μυλωνάς πατέρα του, στον κάμπο της Παραμυδιάς, έτρεφε μουλάρια κι άλογα που τα εμπορευόταν. Δουλευταράς, σαν αποδείχθηκε, φιλότιμος και λιγόλογος, πονηρός και γρήγορος τράβηξε το ενδιαφέρον του πασά και απόσπασε την εμπιστοσύνη του. Χωρατατζής όταν κατέβαζε κάνα ρακί και του λύνονταν η γλώσσα. Παντελή Σουλιώτη τον φώναζαν. Ξεχάστηκε το Νικάτες. Τη Μάρδα, την αδερφή του, την πάντρεψε με τον Τάσο του Τζάφλου. Σκλαβόπαιδο και αυτό από το Βερνίκο της Παραμυδιάς. Από αυτό το γάμο ξεκίνησε η συγγένεια με τους Τασαίους στο Λεσκοβίκι.

Ο Παντελής Σουλιώτης παντρεύτηκε γύρα στο 1810. Σοφία έλεγαν τη γιαγιά μας. Τέσσερα τέκνα έκαμαν. Τη Βαγγελή, το Χρήστο, την Ελένη και το Γιώργο. Τα κορίτσια παντρεύτηκαν βλάχους ομόθρησκους, χριστιανούς. Ο Χρήστος, αντρειωμένο παλικάρι, νέος τράβηξε στο αρματολίκι και στην κλεφτουριά. Δεν χάθηκε, μήτε εξαφανίστηκε. Γυρόφερνε τις ρεματιές και τα λαγκάδια, τις περασιές και τα στέκια κτυπώντας τη βία και την αδικία για να βοηθάει τους αδύναμους της φυλής και του γένους. Βαδιά λαβωμένος αρρώστησε και πέθανε νέος. Κακοφορμισμένη πληγή, από αρβανίτικο βόλι, μόλυνε το αίμα του. Αφανής μεταξύ των αφανών που δεν έφθασαν να δουν λεύτερη και δοξασμένη Πατρίδα. Ο Γιωργάκης ακολούθησε στη δούλεψη τον πατέρα του. Από νωρίς έγινε αρχισταβλίτης. Και ο παππούς μας ο Παντελής και η γιαγιά μας η Σοφία, επηρεασμένοι από τη δυσία του Σαμουήλ και τις διδαχές του Πάτερ Κοσμά, θεοσεβούμενοι και θρησκευόμενοι, προσπαδούσαν να ρίχνουν πέτρα πίσω τους και να συγχωρούν.

Όμως η θεία Μάρδα δε λησμονούσε την άγρια σφαγή του πατέρα της και τη φρικτή εικόνα του βιασμού της μάνας. Ήταν αδύνατο να μην ιστορεί όσα από τους προγόνους της άκουγε και όσα η ίδια έζησε και υπέφερε. Ξεχνάει κανείς τα αξέχαστα; Λησμονιούνται οι Σουλιώτες που άφησαν την τελευταία τους πνοή στο καραούλι βαριά λαβωμένοι; Ξεχνιούνται οι Σου-

λιώτισσες που μάχονταν δίπλα στους άντρες και στα παιδιά τους; Ή αυτές που γκρεμίστηκαν με τα βυζαχτάρια τους από τα σκέμπια του Ζαλόγγου για να μην πέσουν στα δίχτυα των Τούρκων; Βγάζει κανείς από το νου του τη μπαμπεσιά του Βελή που καταπάτησε τον όρκο και με δόλο έσφαξε ολάκερο ασκέρι από λαβωμένους γέρους και γυναικόπαιδα, που άφηναν με συμφωνία το Σούλι;

Ήταν, αλήθεια, εύκολο στον παππού Παντελή να μη λέει τίποτε στη γυναίκα και τα παιδιά τους από τη θολερή ιστορία της ζωής του και το σαράκι της εκδίκησης που τον έτρωγε; Όσο κι αν το ήθελε δεν το μπορούσε. Χρέος αβάσταχτο που ροκάνιζε τα σωδικά του. Ωστόσο το αίμα του έφερνε αηδία και αποστροφή. Σ' αυτό συντελούσε και η γλυκιά μορφή της γιαγιάς Σοφίας που την αγαπούσε, την πρόσεχε και την άκουγε. Του είχε βάλει στο νου αυτό που πίστευε, πως ό,τι δεν τιμωρεί ο νόμος το τιμωρεί ο Θεός. Ότι όλοι οι άνθρωποι περνούν από την κρίση του Θεού. Ποιος ανθρώπινος νόμος, αλήθεια, εφαρμόζεται δίκαια όσο κι αν είναι δίκαιος; Και οι δυο τους σέβονταν τις εντολές του Θεού. Πήγαιναν στην εκκλησία και άκουγαν τα κηρύγματα.

Ο Παντελή Σουλιώτης δεν άφησε ανεκμετάλλευτη την εμπιστοσύνη, που με μεθοδικότητα αποκτούσε από τον Σιλεχτάρ Πόντα. Όμως δεν ήθελε και να τον βλάψει. Τι έφταιξε εκείνος; Μήπως ήταν ο ίδιος στη μάχη; Σάμπως έδωσε εκείνος την εντολή να γίνει ό,τι έγινε; Άλλοι ήταν οι φονιάδες και οι βιαστές. Άλλοι τούς άρπαξαν και τούς πούλησαν σ' αυτόν. Πάντως οι γονείς μας εκεί ζούσαν ακόμα, στο Μελισίни.

Μετά το χάλασμα του Αλή πασά στα Γιάννενα τα πράγματα άλλαξαν. Οι Τουρκαλάδες όλο και μαζεύονταν. Οι Τουρκαλβανοί σήκωναν κεφάλι. Οι αδικίες απ' την πλευρά τους αυγάταιναν και σε βάρος των Τούρκων. Κρυφά ο παππούς βοηθούσε τα χριστιανικά αρματολίκια. Ο πρώτος γιος του, ο Χρήστος, ξεμάκρυνε τάχατες για δουλειές. Είχε αγκαλιάσει για τα καλά το αρματολίκι. Πολλές νύχτες ο παππούς βρέθηκε κοντά τους. Έφερνε πάνω του άρματα, μα σκοτωμούς δεν έκαμε. Έπαιρνε με το δικό του τρόπο εκδίκηση. Είχε μπουχτίσει ν' ακούει τους συντρόφους του για τούρκικα κουφάρια και αίμα.

Ταξιδεύοντας για δουλειές του πασά προς τα Πωγόνια, την Ερσέκα, τα Ζαγόρια και τα Γιάννενα έβλεπε πώς ζουν οι μορφωμένοι και αναπτυγμένοι Χριστιανοί. Έρχονταν σ' επαφή μ' ανθρώπους του ξεσηκωμού και πρωτοστατούσε στο κτίσιμο εκκλησιών και σχολείων και στη μεταφορά παπαδοδασκάλων. Ορμήνευε τους Χριστιανούς πως μόνο η εργασία, οι τέχνες και το εμπόριο είναι το κλειδί για προκοπή και λευτεριά. Βοηθούσε φτωχούς και ανήμπορους κι αυτούς που ήθελαν να ξενιτευτούν για καλύτερη τύχη. Πίστευε πως και αυτοί κάποτε θα βοηθούσαν με το κομπόδεμά τους να λυ-

Αρματολοί θλιμμένοι απ' την
απώλεια κάποιου συντρόφου.

Έργο του Decaisne.

Πολεμιστής Ηπειρώτης

τρωδεί ο τόπος. Κι όπως σας είπα υπολόγιζε στη θεία δίκη.

Κοντά στα πενήντα του χρόνια αρρώστησε. Κακοφόρμισε και σ' αυτόν μια πληγή που έκρυβε. Στα τελευταία του φώναξε τον παπά Σωτήρη απ' τον Αη Σωτήρα ζητώντας συγχώρεση απ' το Θεό για τα κρίματά του και πήρε και τη θεία μετάληψη. Κάλεσε το στερνό του παιδί το Γιωργάκη για εντολές και ορμήνιες. «Παιδί μου», του είπε, «είδες τι έπαθε ο αδελφός σου. Όσο κι αν το παλέψεις καλό δε φέρνει». Τον βασάνιζε η σκέψη μην και η μοίρα χτυπήσει και το στερνοπαίδι του. Τον συμβούλεψε ακόμα να κάνει βιός και να κατέβει στο Λεσκοβίκι. Να ζει αγαπημένα και συντροφικά με τους χριστιανούς και τους Τασαίους. Πέδανε στα χέρια της γιαγιάς με υψηλό πυρετό. Όλοι έκλαψαν και τίμησαν τον Παντελή Νίκα Σουλιώτη, ακόμα και οι Τούρκοι, για τη λεβεντιά, το θάρρος, την καλοπιστία, την καλοσύνη και το μπεσαλίκι του. Ως και ο πασάς με το ασκέρι του τον ξεπροβόδισε».

Για να μας βγάξει από τη συγκίνηση η έξυπνη θεία μας επαναλάμβανε τη γνωστή με την ομορφάδα και το παράστημά του ιστορία: «Κάποτε ο παππούς και ο πατέρας μας ο Γιωργάκης, μαζί με τον πρώτο γιο του πασά, τον Σεφτίκ μπέη Πόντα, πήγαν ν' αγοράσουν άλογα κατά την Πα-
ραμυδιά και την Πάργα. Μόλις κάθονταν σε κάνα καφενέ για ξεκούραση, ώσπου να φέρει ο καφετζής τον καφέ, μαζώνονταν κόσμος γύρω τους. Όταν στάθηκαν στην Πάργα έγινε το ίδιο. Δεν άντεξαν και ρώτησαν το